

Şia ile Mu'tezile Arasındaki İhtilafı İlkeler

 MUHAMMED HUSSEİN ALİ^a

Geliş Tarihi: 07.03.2024 | Kabul Tarihi: 29.04.2024

Öz: Bilgi ve düşünce kaynağı olarak akla en büyük önemi veren fırkalardan biri Mu'tezile olmuştur. Bu mezhebin yanı sıra Şia fırkası da ortaya çıkmıştır. Mu'tezile'nin naslardan çok fikri bağımsızlığa dayanması ve dini konuları akıl ile çözmeye çalışmaları en önemli özelliklerinden olmuştur. Şiiiler ise akla dayandığını iddia etmelerine ve önem vermelerine rağmen, gerçekte masum gördükleri imamlarının sözlerinden sapmazlar. Bu durum iki fırkanın birbirinden yöntem ve metot açısından ayrıldığını göstermektedir. Bu iki mezhep, ortaya çıktıkları andan itibaren adeta ikiz gibi olduklarından ikisi de aklı, Kur'an'ı, sünneti, icma'yı, inanç ve fıkıh kaynağı olarak benimsemişlerdir. Bu iki mezhebin görüşleri dikkate değer ölçüde yakınlık göstermektedir. Hatta bu fikrî yakınlık bazen birçok konuda örtüşme noktasına gelmiştir. Bilhassa tevhid ve adalet konularında bu durum daha çok göze çarpmaktadır. İki mezhep arasında ispat ettiğimiz bu bağımsızlığı, Şiiilerin tüm görüşlerini Mu'tezile'den aldıklarını söyleyen tüm iddiaları geçersiz kıldığı gibi, aynı zamanda, Mu'tezile'nin Şii mezheplerinden bir mezhep olduğunu, Malati gibi yazarların iddia ettiklerine de bir cevap niteliğindedir. Makalede söz konusu farklar üzerinden bir inceleme yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kalam, Mu'tezile, Şia, ilkeler, ihtilaf, imamet.

^a Ankara Üniversitesi, SBE, Temel İslam Bilimleri Programı
muhammedalibagdat@gmail.com

Disputed Principles between Shia and Mu'tazila

Abstract: One of the sects that gave the greatest importance to reason as a source of knowledge and thought was Mutazila. In addition to this sect, the Shia sect also emerged. The most important characteristics of Mu'tazila are that they rely on intellectual independence rather than religious texts and that they try to solve religious issues with reason. Although the Shiites claim that they rely on reason and care about it, in reality, they do not deviate from the sayings of their imams, whom they consider infallible. This shows that the two sects are different from each other in terms of method and approach. Since these two sects have been like twins since the moment they emerged, they have both adopted reason, the Quran, the sunnah, and ijma as the source of doctrine and fiqh. The views of these two sects are remarkably close. In fact, this intellectual rapprochement has sometimes come to the point of overlapping on many issues. This situation is especially noticeable in the issues of monotheism and justice. This independence we have proven between the two sects not only invalidates all the claims that say that the Shia received all their views from the Mu'tazila, but also serves as an answer to what writers such as Malati claim that the Mu'tazila is a sect from the Shiite sects. In this article, an analysis is made of these differences.

Keywords: Kalam, Mu'tazila, Shia, principles, difference, imamate.

Giriş

İslam mezhepleri ve fırkaları arasında tarih boyunca, meydana gelen akide ve fıkıh ayrılıkları, çoğunlukla farklı ekollere ve akımlara bölünmesine neden olmuştur. Bu ayrışmalara rağmen bilgi ışığında birlik olma, yakınlaşma yönünde ciddi girişimler olmuştur. Müslümanları birleştiren ve arzu edilen gerçeğe ulaşmak amacıyla bir araya getiren, saf akılcı mantığa tabi, önyargılardan uzak, bilimsel kanıtlara dayalı yeni görüşler ortaya çıkmıştır.

Bu noktadan hareketle bazı Arap ve Arap olmayan (Mevali) Müslüman, Kur'an ve Sünnet'in yanı sıra, bilgi ve inanç edinmede temel kaynak olarak akli benimseme yolunu seçmişlerdir. İlave olarak bu kesim, inanç ve fıkhi konularda kaynak olarak Kur'an ve Sünnete dayandıkları halde, onları anlamakta, yorumlamakta ve onlardan ilim elde etmekte, geçmiş görüşlere meyilden ve belirli herhangi bir yöne bağlanmaktan hâlî olan akla güvenmişlerdir.

Bilgi ve düşünce kaynağı olarak akla en büyük önemi veren fırkalardan biri Mu'tezile olmuştur. Bu mezhebin yanı sıra Şiâ fırkası da ortaya çıkmıştır. Mu'tezile'nin naslardan çok fikri bağımsızlığa dayanması ve dini konuları akıl ile çözmeye çalışmaları en önemli özelliklerinden olmuştur. Şiiler ise akla dayandığını iddia etmelerine ve önem vermelerine rağmen, gerçekte masum gördükleri imamlarının sözlerinden sapmazlar. Bu durum iki fırkanın birbirinden yöntem ve metot açısından ayrıldığını göstermektedir. Bu iki mezhep, ortaya çıktıkları andan itibaren adeta ikiz gibi olduklarından ikisi de akli, Kur'an'ı, sünneti, icma'yı, inanç ve fıkıh kaynağı olarak benimsemişlerdir. Bu iki mezhebin görüşleri dikkate değer ölçüde yakınlık göstermektedir. Hatta bu fikrî yakınlaşma bazen birçok konuda örtüşme noktasına gelmiştir. Billhassa tevhid ve adalet konularında bu durum daha çok göze çarpmaktadır.

Bazı yazarlar onları tek bir mezhep olarak bile görüyorlardı. Örneği, Bağdat Mu'tezilesi, Malati tarafından Zeydiyye'nin dördüncü fırkası olarak tasnif edilmektedir. Malati *et-Tenbih* eserinde şunları söylemektedir; Zeydiyyenin dördüncü fırkası Bağdat Mu'tezilesidir, onlar Bağdat Mu'tezilesinin imamların Bışr b. El-Mu'temir,

C'af'er b. Mübeşir, C'af'er b. Harb ve el-İskafîn'in görüşlerini benimsemiş, bu imamlar zeydilerdir.

Bu iki fırka, tartışma meclislerinde bir araya gelip tartışma yoluyla doğrudan ya da birbirlerine cevap yazmak ve tartışmak amacıyla telif ettikleri eserler üzerinden dolaylı olarak iletişim kurmuşlardır.

Bu iletişim, iki mezhep arasında uzun süre devam ettiği için, aralarında büyük bir etkileşimi tetikleyerek bazı konularda bir tarafın diğer tarafın düşüncesine kanaat getirmesi ve diğer tarafın da bu düşünce veya inancı benimsemesi derecesine varacak kadar güçlenmiştir. Bazı konularda da tam bir ihtilaf ve ayrılık derecesine varacak kadar ayrılmışlardır. Ancak bu iletişim dönemi içinde aralarındaki etkileşim hiçbir zaman tamamen bitme aşamasına gelmemiş, aralarındaki bağlantı ve fikir alışverişi asırlarca devam etmiştir. Bu iletişimin olumlu ve olumsuz etkileri her iki fırkada da kendini göstermiştir.

Bu grupların her ikisinin de kelam ilminin oluşmasında ve konularının ele alınmasında açık bir etkisi ve büyük bir rolü olmuştur. Bu iki fırka, birçok düşüncesini ve inancını doğrudan veya dolaylı olarak diğer İslam mezheplerine de yaymış, bu mezheplerin kendi düşünce ve inançlarını benimsemelerini sağlamıştır.

Makalemizde, konunun odak noktalarını ve problemlerini tartışmış, bu alanda mevcut olan tarihsel verilere dayanarak açık bir şekilde açıklanmış ve bilimsel sonuçlara ulaşmak için konu incelenmiş ve analiz edilmiştir. Çalışma esnasında konuyla ilgili tüm tarihsel ve bilimsel detaylarda tarafsız ve önyargılardan uzak bir yaklaşım sergiledik. Aynı şekilde çalışmanın tüm detaylarında da bu tarafsız yaklaşımı takip ettik.

Şia ile Mu'tezile arasında –özellikle tevhid ve adl ilkeleriyle ilgili- ortak ilkeler ve konular olduğu gibi farklar da mevcuttur. Kimi zaman bu farklar asıllarla ilgili iken kimi zaman da fûru ile alakalıdır. Belki de bu konuların en çetrefillisi ve detaylısı İmamet ilkesi ile ilgili olandır. Yine peygamberlerin masum oluşları, Peygamberin

ataları, babası, annesi ve amcası Ebu Talip konusundaki, Peygamberlerin Meleklerden daha üstün oldukları konusundaki, cennet ve cehennemın yaratılması, şefaah konusundaki, ihbât meselesindeki, vâid sözünün gerektirdiği sonuç konusundaki ihtilaf gibi konular makâlede ele alınmıştır. Şii'ler ve Mu'tezili'ler arasındaki farklı kelam konularına ışık tutmanın amacı, iki mezhep arasındaki fikri ve inançsal anlaşmazlığın boyutunu ve bu anlaşmazlığın nedenleri bilmek ve bu da her bir mezhebin diğer mezhepten bağımsızlığını ortaya koymaktır. Her mezhepten önde gelen alimlerin görüşlerine göre her iki mezhebin bu konulardaki görüşleri arasında karşılaştırmalı bir çalışma olmaktadır. Söz konusu iki fırka nübüvvet, imamet, vaid, büyük günah işleyenin durumu ve ismet konularında birbirinden ayrılmaktadır. Aralarındaki yakınlık ve uzaklığın bilgi edinme kaynaklarından mütevellit olduğu sonucuna varılmaktadır.

İki mezhep arasında ispat ettiğimiz bu bağımsızlığı, Şiilerin tüm görüşlerini Mu'tezile'den aldıklarını söyleyen tüm iddiaları geçersiz kıldığı gibi, aynı zamanda, Mu'tezile'nin Şii mezheplerinden bir mezhep olduğunu, Malati gibi yazarların iddia ettiklere de bir cevap niteliğindedir. Makalede söz konusu farklar üzerinden bir inceleme yapılmaktadır.

1. Nübüvvet Konusundaki İhtilafı

1.1. Peygamberlerin Gönderilmesi Hususundaki İhtilafı

Şia peygamberlerin gönderilmesinin aklen ve naklen gerekli olduğu hususunda ittifak halindedir. Nitekim ayetler göstermektedir ki Allah peygamber göndermeden ve itaat yolunu kolaylaştıracak şekilde delil göstermeden kimseyi sorumlu tutmaz. *“Hiç kimse başkasının günah yükünü üstüne almaz. Biz bir resul göndermedikçe azap da etmeyiz”* (17/İsrâ, 15). Peygamber Allah'ın bir lütfudur. Çünkü İmâmîyye'ye göre peygamber, Allah'ın adaletinin bir gereği veya cömertliğinin bir göstergesidir. Şüphesiz ki peygamber Allah'tan geleni tebliğ eder, böylece insanlara itaatkâr olmalarına karşı verilecek ödül ve isyankâr olmalarına karşı verilecek cezaları açıklar. Peygamberin gönderilmesi zorunlu lütfun en açık örneğidir (El-Hilli, 1417: 468,469).

İmâmiyye mezhebi peygamber gönderilmesinin zorunlu olmasını lütuf kaidesiyle ispatlamaya çalışmıştır. Öyle ki bu kaide mezhepte Şeyh Tûsî'ye atfedilen ve kabul gören kaidelerden biridir (El-Geravi, 1441: 91). Bu kaideye göre, ilâhî rahmet ve ilâhî lütuf, insanlara hidâyet ve ıslah mesajını yerine getirmek üzere Allah'ın elçileri ve halifeler olarak peygamberler ve elçiler gönderilmesidir. Allah'ın, kullarını boş bırakmamış bırakmayacaktır da. Bu lütuf ilahi hikmete göre vaciptir (el-Hasanî, t.y.: 194).

Mu'tezile ise, onların bir kısmı peygamberin gönderilmesi şayet insanların ona inanacakları bilirse zorunlu olur. Ona inanmayacakları bilirse göndermesi zorunlu olmaz (Kadı Abdülcebbar, 1417: 536). Ebû Haşim Cübbâî bu konuyla alakalı şöyle demiştir: "Aklın erişmeyeceği hükümler teşri etmek istendiğinde ancak o zaman peygamber göndermek vacip olur. Babası Cübbâî ise her hâlükarda aklen vacip olduğunu ileri sürmüş ve "aklın elde ettiği sonuçları onaylamak için peygamberin gönderilmesi vaciptir" (el-Îcî, 1977: 342; el-Hasanî, t.y.: 194) demiştir.

1.2. Peygamberlerin İsmet Sıfatı Konusundaki İhtilafları

Şiâ, bütün peygamberlerin biset'ten önce ve sonra büyük ve insanların yermesini doğuran küçük günahları işlemekten masum/korundukları hususunda icma halindedir. Yermeye sebep olmayan günahlar ise, peygamberlerden bisetten önce bilmeyerek sadır olabilir. Biset'ten sonra ise her türlü günahattan korunurlar. Bu durum genel olarak bütün peygamberler için geçerlidir. Hz. Muhammed ise bütün günahlardan biset'ten önce de sonra da korunmuştur. Bu durum sadece Hz. Muhammed'e özeldir (El-Müfid, 1414: 30, 40-41)

Mu'tezileye gelince, onlar peygamberin gönderilmesini Allah'tan bir lütuf olarak gördükleri için bunun mükemmel bir şekilde olmasının gerekli olduğunu düşünürler. Bu kaideye dayanarak da peygamberlerin biset'ten önce ve sonra büyük günahlardan korunduklarını düşünürler (Kadı Abdülcebbar, 1417: 573). Bu hususta sadece Ebû Ali el-Cübbâî farklı düşünmüştür, Ona göre peygamberler büyük günahlardan sadece bisetten sonra korunmuşlardır (Kadı

Abdülcebbar, 1417: 573). Yine Mu'tezileye göre peygamberler büyük günahlar dışında, kötü ahlak veya çirkin hastalıklar gibi insanların iğrenmelerine ve nefret etmelerine sebep olacak şeylerden de korunmuşlardır (Kadı Abdülcebbar, 1417: 574).

Yapanın değerini düşürmeyen ve insanların nefretine yol açmayan küçük günahlar ise peygamberlerden sadır olabilir. Mu'tezileye göre bu tür günahlar ancak sevabın elde edilememesine yol açar. Nitekim peygamberin nübüvvetine bunlardan zarar gelmez (Kadı Abdülcebbar, 1417: 575; t.y.: 15/309).

Ebü Ali el-Cübbâi ise sadece bisetten sonra küçük günahların bilerek peygamberlerden sadır olacağını mümkün görmez (Kadı Abdülcebbar, t.y.: 15/310; el-Cürçani, t.y.: 8/265).

1.3. Peygamberin Ataları, Babası, Annesi ve Amcası Ebu Talip Konusu Hakkındaki İhtilafları

İmâmiyye mezhebi, Hz. Muhammed'in Hz. Âdem'den itibaren Abdullah'a kadar olan atalarının tamamı mümin ve muvahhit olduğu düşüncesinde ittifak halindedir (El-Müfid, 1414: 12). Bunu isbat amacıyla Kur'an-ı Kerim ve hadislerden delil getirmişlerdir. İmâmiyye mezhebi bu konuyla ilgili Kur'an'dan şu ayetleri delil olarak getirir. Allah (c.c) Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurur: "Namaza kalktığında, seni ve secde edenler arasında dolaşmanı gören; mutlak güç sahibi, çok merhametli olan Allah'a tevekkül et" (26/Şuarâ, 217-219). Hadis şerif olarak getirdikleri delil şu hadistir: "Beni tahir kişiler sülbünden tahir rahimlere taşıdı sizin olduğunuz âleme çıkarana kadar" (El-Kandûzi, 1416: 1/60). İmâmiyye mezhebi, Kur'an ve hadislerden getirdikleri delillerle Hz. Muhammed'in Abdullah'tan Hz. Adem'e kadar bütün atalarının tevhid inancı üzerinde olduklarını söylemektedir.

İmâmiyye mezhebine göre; Hz. Peygamberin amcası Ebu Talip'in mümin ve Allah'a imam eder vefat ettiğini ve Amine bint Vehb'in de Tevhid üzerinde olduğunu o müminler zümresiyle haşır olacağına inanırlar. Bu hususta Mu'tezile dahil bütün fırkalar onlara karşı çıkmıştır (El-Müfid, 1414: 12).

İbn Ebi Hadid, *Şerhü Nehcil- Belâğa*, eserinde (İbn Ebi Hadid,

1416: 1/68,124) şunları kaydetmektedir, İnsanlar Ebu Talib'in İslam'a geçmesi konusunda görüş ayrılığına düştüler, tüm İmamiyye ve Zeydilerin çoğu, Ebu Talib'in Müslüman olarak öldüğünü söyler, Mu'tezile görüşleri ise şöyledir: Ebu'l-Kasım El-Belhi, Ebu Cafer El-İskafi ve bazı alimler, müslüman olduğunu söyler, Bağdat Mu'tezili diğer âlimleri ve Basra Mu'tezililer ve hadis ehlinin çoğu, Ebu Talib'in kavminin dini üzere(kafir) öldüğünü söyler, ve bunun hakkında meşhur bir hadis rivayet etmektedir.

1.4. Peygamberlerin Meleklerden Daha Üstün Oldukları

Konusundaki İhtilafları

İmâmiyye fırkası, Peygamberlerin meleklerden daha üstün olduklarını söylemektedir. Şeyh Müfid İmâmiyye'nin bu görüşüne Ashab-ı Hadis'in de katıldığını söyler, Mu'tezile ise bunun tam tersini kabul etmiştir (El-Müfid, 1414: 11; El-İcî, 1977: 3/453). Öyle ki Mu'tezilenin tümü meleklerin peygamberlerden daha üstün olduğunu ileri sürmüştür (El-Eş'ari, 1420: 1/296; el-Müfid, 1414: 11; El-İcî, 1977: 3/453).

2. İmamet Meselesindeki İhtilafları

İmâmiyye ile Mu'tezile arasındaki en önemli fark Şiâ'nın peygamber'den sonra imametini ve hilafetin imam Ali'ye âit olduğunu, daha sonra peygamber ve Ali'nin bildirdiği kimselere sirayet ettiğini kabul edip bu düşünceyi akli ve nakli delillere dayanarak dile getirmeleridir. Yine onlara göre imamı seçmek sadece Allah'a aittir. İmam insanları sevaplara yakınlıştırır, günahlardan alıkoyar. Nitekim aklen lütuf Allah'a vaciptir. Peygamber de rabbinin emri doğrultusunda imamı tayin etmiştir. Bunu da İslami naslarda geçtiği gibi ismen ve vasfen yapmaktadır (El-Hasanî, t.y.: 196).

Şiâ imametini kaynağının peygamberliğin kaynağı olduğuna ve bu iki şeyin amacının da aynı olduğuna inanır. Şöyle ki nübüvvet Allah'ın özel, imamet ise genel lütfudur (Tusî, 1382: 4/131-132).

Hillî'ye göre imamet aklen vaciptir. Çünkü o, insanların sayesinde iyiliğe yakın kötülükten uzak olabilecekleri bir lütuftur. İmam da masum olmalıdır. Zira masum değilse başka bir imama ihtiyaç duyar. Bu da teselsüle girmiş olacak ki o da batıldır. Oysa imam

şeriatı koruyandır, dolayısıyla onun da korunması gerekir. Yine Hillî'ye göre imam iki yolla tayin edilir. 1. Allah'tan, peygamberinden veya imameti sabit olan bir imamdan gelen nas ile tayin edilir. 2. Mucize yoluyla. Çünkü imametın şartı ismettir ki bu Allah dışında kimsenin bilmeyeceği saklı bir şeydir (El-Hillî, 1417: 164-168).

Mu'tezile ise Şiâ'nın imameti peygamberlikle kıyaslamasını reddeder. Öyle ki onlara göre peygamberlik ve imametın varlık illeti farklıdır. Dolayısıyla kendileri de farklıdır. Yine Mu'tezile imametın dini korumak için değil dünyevi maslahatlardan dolayı olması gerektiğine inanırlar. Çünkü onlarda imamın peygamber gibi tebliğ etme görevi yoktur. O sadece kanunları uygulamakla mükelleftir. Aynı şekilde ümmetin dünyevi maslahatına riayet ederek ümmet tarafından seçilerek insanları yöneten kimsedir. Kitap ve sünnet ile hareket eden herkes bu makama gelebilir. Mu'tezile bu hususta soya bakmamıştır. Çünkü onlara göre Allah sadece peygamberi nasla bildirmiştir (Kadı Abdülcebbar, t.y: 20/ 19; Kemaluddin Nureddin, 1391: 384) Kadı Abdülcebbar bu hususta şöyle der: "imametın tayin edilmesi hususunda ihtilaf hasıl olmuştur. Mu'tezileye göre ise imamet seçilme ve akit ile gerçekleşir (Kadı Abdülcebbar, 1417: 753).

Aslında imamın tayin edilmesi imamet mefhumuna bağlıdır. Nitekim Müslümanların bu mefhuma dönük kavrayışları farklıdır. Mu'tezilenin bu husustaki görüşlerini ikiye ayırmak mümkündür. 1. Cübbâi ve takipçilerinin temsil ettikleri görüş ki onlara göre imamet farz değildir. Öyle ki Müslümanlar imam seçmeye de bilirler. 2. Mu'tezilenin çoğunun temsil ettiği görüştür ki onlara göre imamın ümmet tarafından tayin edilmesi farzdır. Bu ikinci görüş te iki gruba ayrılır. A. Basra Mu'tezilesi; onlara göre ümmetin imam tayin etmesi dinen farzdır. Bu da ancak icmâ ve şûre yoluyla olur. B. Bağdat Mu'tezilesi; onlar imametın ümmet tarafından seçilmesinin aklen vacip olduğunu söylerler. Bu görüşler arasında Şia'ya en yakın olan Basra Mu'tezilesidir. Zira İmâmiyye de nas ve şeriat gereği imamın Allah tarafında tayin edilmesi gerektiğine inanır. Öyle ki Allah tarafından imamın seçilmesi lütuftur ve lütuf Allah üzerine vaciptir (El-Gaffar, 1416: 293).

İşte bu görüş imameti tıpkı peygamberlik gibi din olarak gören İmâmiyye Şiâ'sının görüşüdür. Bu bakımdan İmâmiyye imameti dinin bir ilkesi olarak kabul etmektedir (El-Hillî, 1417: 78; . Kadı Abdulcebbar, t.y.: 20/ 41).

3. Cennet ve Cehennemin Yarattılması

İmâmiyye Şiileri cennet ve cehennemin yaratılmış olduğu konusunda icm halindedirler. Bu konuyla ilgili el-Hillî şöyle demiştir: “Naklî deliller cennet ve cehennemin şu anda bile yaratılmış olduğunu gösterir. Bunun aksini ima eden bütün sözler tevil edilir. Öyle ki onların varlığını ifade eden naslar tevatür derecesindedir (El-Hillî, 1417: 576).

Nitekim El-Müfit *Evailü'l-Makâlât* eserinin başlarında yaratılmış oldukları hakkında icmanın gerçekleştiği ifade edilir. Buna ilaveten bu doğrultuda çok sayıda haber rivayet edilir. Ancak bazı Hariciler, Mu'tezile ve bir grup Zeydi buna karşı çıkmışlardır. Müfit buna ilave ederek şöyle der: “Ebû Haşim gibi müteahhir Mu'tezilîler cennet ve cehennemin kıyametten önce yaratılmasının abes olduğunu dolayısıyla Allah'ın fiilinde abese yer olmadığını ifade ederler” (El-Müfid, 1414: 103).

Oysa Kur'an-ı Kerim ve hadisten birçok nas buna delalet etmektedir. “*Günahkârların yalan söyledikleri cehennem işte bu! Onun ateşi ile kaynar su arasında gidip gelirler*” (55/Rahmân, 43-44) ayetleri o naslardan biridir. Keza birçok ayette geçmiş zaman kipiyle onların hakkında bilgi verilmektedir. Örneğin (*Rabbimizin mağfiretine mazhar olmak ve takvâ sahipleri için hazırlanmış olup gökler ve yer kadar geniş olan cennete girmek için yarışın!*) (3/Âl-i İmrân, 133) ve (*Kâfirler için hazırlanmış ateşten sakının*) (3/Âl-i İmrân, 131) ayetleri. Onların varlığını vurgulayan nice ayetler vardır.

Konuyla ilgili İbn Ebî es-Salt'tan rivayet edilen şöyle bir uzun hadis nakledilmiştir “imam Ali b. Musâ'ya dedim ki: Ey Allah'ın resulünün oğlu! Cennet ve cehennem yaratılmış mı? Dedi ki: evet Resulullah miraç gecesinde cennete girdi ve cehennemi gördü, cennet ve cehennemi inkâr eden kimse de Peygamberi yalanlamıştır. Dolayısıyla bizim tebamıza dahil olmadığı gibi cehennemde de sonsuza

dek kalacaktır” (El-Meclisî, t.y.: 3/265).

Allahu teale şöyle buyurmuştur: (*Günahkârların yalan söyledikleri cehennem işte bu! Onun ateşi ile kaynar su arasında gidip gelirler*) (55/Rahmân, 43-44). Peygamber de şöyle buyurmuştur: “göklere yükseldiğimde Cebrail elimden tutup beni cennete götürdü, bana oranın hurmasından uzattı ben de onu yedim. O da belimde nutfeye dönüştü. Yer yüzüne indiğimde ise Hatice ile birlikte oldum o da Fatıma’ya gebe kaldı. Dolayısıyla Fatıma insan türünden bir huridir. Cennetin kokusunu her özlediğimde kızım Fatıma’yı koklarım (El-Meclisî, t.y.: 3/265).

Çoğu Mu’tezilî âlim cennet ve cehennemın haşır günü yaratılacağını söylemiştir. Çünkü şu an yaratılmış olmalarında bir fayda yoktur. Kadı Abdülcebbar şöyle demiştir: “Cennet henüz yaratılmamıştır. Bizim gideceğimiz cennetü’l-huld dirilişten sonra yaratılacaktır (Kadı Abdülcebbar, 1430: 246).

İryanî bununla ilgili, Mu’tezilenin cennet ve cehennemın yaratıldığını reddettiklerini aktarır. İryanî der ki: “Mu’tezilenin çoğu bu konuda muhalif olarak kıyamet günü yaratılacaktır demiştir. Tilmisânî, Mu’tezilenin bir kısım fırkaları onların yaratıldığını inkâr etmişlerdir. Nitekim Razî de Mu’tezilenin bu görüşte olduğunu söyler” (El-İryanî, 1424: 182; et-Tilmisânî, 1431: 276; er-Razi, 1432: 229).

El-Lakkânî bu konuyla alakalı karışıklık içerebilecek bir meseleye dikkat çekmeye çalışır. O da Mu’tezilenin cennet ve cehennemın gerçeği hakkında görüşleriyle ilgilidir. Lakkânî şöyle demektedir: “Yaratıldığını reddetmelerinden onların gerçeğini kabul etmedikleri anlaşılabilir” (El-Lakkanî, t.y.: 1104). Bu karışıklığı gidermek için de “onlara itirazımız yaratıldıklarını inkâr etmelerine yöneliktir. Hakikatini reddetmelerine değildir. Öyle ki kendisine itiraz edilen Ebû Haşim ve Abdülcebbar gibi isimler sadece yaratıldığını inkâr etmişlerdir” (El-Lakkanî, t.y.: 1104).

Kayervanî de Mu’tezilenin kendi görüşlerini onaylamayan naslara karşı tutumlarının tevil etmek olduğunu ifade eder, Konuyla alakalı şöyle ifadelerde bulunur: “Mu’tezile bu tür ayet ve hadisleri tevil etmiştir” (El-Kayravanî, t.y.: 133). Bu hususta Cürçânî de şöyle

der: “Mu’tezile cennet ve cehennemın Şu anda var olduğunu inkar etti ve onların kıyamet günde yaratılacağını söyledi” (Cürcânî, t.y.: 8/328). Aktarılan bu naslardan hareketle de Mu’tezilenin çoğu cennet ve cehennemın henüz yaratılmadığını, aksine haŐr günde yaratılacağını düşünöükleri anlaşılmaktadır.

Mu’tezile bu meseleye dönük görüşlerini birkaç dinî naslarla doğrulamaya çalışmıştır. Şu ayetler o deliller içerisinde yer alır: “*Takoâ sahiplerine vaad olunan cennetin özellikleri Şöyledir: Zemininden ırmaklar akar; yemiŐleri ve gölgesi süreklidir. İŞte bu, gúnahtan çekinenlerin mutlu sonudur; inkâr edenlerin sonu ise ateŐtir*” (13/Ra'd, 35), “*Allah ile birlikte başka bir tanrıya yalvarma! O'ndan başka tanrı yoktur. O'nun zatından başka her Şey yok olacaktır. Hüküm yalnızca O'nundur ve siz ancak O'na döndürüleceksiniz*” (28/Kasas, 88). Zira bu naslara göre ilkinin anlamı cennetin yiyecekleri devamlılık gösterir. İkincisi ise Allah'ın zatı dışında hiçbir Şey kalıcı değildir. Dolayısıyla cennet ve cehennemın yaratılmış olduğu söylenirse ayetler arasında çeliŐki olduğu hasıl olur. Bu sebeple onların henüz var olmadıklarını söylemek gerekir. Aksine ahirette yaratılacaklardır (Cürcânî, t.y.: 8/ 328).

Mu’tezile yine Şu ayeti de “*Rabbimizin mağfiretine mazhar olmak ve takoâ sahipleri için hazırlanmış olup gökler ve yer kadar geniş olan cennete girmek için yarışın!*” (3/Âl-i İmrân, 133). Delil olarak kullanmıŐtır. Onlara göre cennetin eni gökler ve yer kadar olduğuna göre gökler ve yer varken o var olamaz, aksi takdirde cisimler birbirine geçmiş olur. Çünkü her cisim kendi miktarıyla mevcuttur. Aksi takdirde iki cismin bir olması veya aralarında bir boşluğun bulunması gerekir.

Bunun cevabı ise ayetin maksadının teŐbih olmasıdır. Öyle ki burada kastedilen Şey cennetin eni gökler ve yer kadar olduğunu bildirmektir. Ayetin kastının böyle olmasını doğrulayan Şey ise bu teŐbih türünün başka ayetlerde de yer aldığıdır. Nitekim gökler ve yerin cennetin eni olup da cennet onlara yerleŐmiŐ olduğunu bildirmek değildir. Aksi takdirde cennet var olan mahlukların yer ve göklerde olmaları gerekecekti (El-Hasanî, t.y.: 211; Kadı Abdulcebbar, 1430: 246; el-Lakkanî, t.y.: 1104; el-İryanî, 1424: 184,185).

Şiiilerin ve Mu'tezililerin görüşlerini incelediğimizde bu konuda iki mezhebin tamamen farklılaştığını görüyoruz. Bu konuda iki grup arasında herhangi bir etkileşimin olmadığını fark etmektedir.

4. Şefaatin Konusundaki İhtilafları

Müslümanların çoğu şefaatin hak olduğu konusunda ittifak etmişlerdir (El-İcî, 1977: 380; Kadı Abdulcebbar, 1417: 688). Öyle ki İcî şöyle demiştir “Ümmet, şefaatin aslının sabit olduğunu kabul etmiştir, şefaatin bize –yani ehli-sünnete- göre büyük günah işleyenler içindir. Çünkü peygamber şöyle demiştir: “Benim şefaatin ümmetimin olup büyük günah işleyenler içindir” (Ahmed bin Hanbel, 1424: 3/213, No. 13245). Yine bununla ilgili şu ayet de söz konusudur (*Bil ki, Allah'tan başka tanrı yoktur. Kendi günahın için, erkek kadın müminler için Allah'tan af dile. Ne yapacağımızı ve yerimizin neresi olacağını Allah bilir*) (47/Muhammed, 19). Yani müminlerin günahlarından dolayı bağışlanma dile. Bununla da şefaatin kastedilmiştir (El-İcî, 1977: 380).

Ancak Müslümanlar şefaatin kimin için olduğu hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. Şöyle ki İmâmiyye, peygamberin büyük günah işleyenler için şefaatin edeceğini, bu da onların cezalarını düşürerek veya onları cehennemden çıkararak olacağını söylemektedir. Şeyh Müfid bu konuyla alakalı şunları kaydetmektedir “İmâmiyye, peygamberin kıyamet'te büyük günah işleyen bazı günahkârlar için şefaatin edeceğini, Hz. Ali de kendi şîâ'sından olan bazı günahkârlar için şefaatin edeceğini, aynı şekilde ehli beyt'ten olan imamların da şefaatin edeceğini icmâ ile kabul etmiştir. Onlar bu görüşte bazı Mürcie ve ehli hadis de ortak olmuşlardır” (El-Müfid, 1414: 51). Müfid ilavede bulunarak şöyle söylemektedir “Hz. Peygamberden şöyle rivayet edilmiştir: “Kıyamet gününde ben şefaatin ederim ki şefaatin üzere şefaatin edilecektir. Öyle ki Müslümanların en aşağı tabakalarında olan mümin bile kırk kardeşi için şefaatin de bulunacaktır” (El-Müfid, 1414: 52,53).

Mu'tezile ise peygamberin ancak itaatkâr olup sevabı hak edenler için şefaatin edeceğini söylemiştir. Bu şefaatin sonucunda makam yükselir. Nitekim o, cezayı hak eden kimseler için şefaatin bulunmaz (Kadı Abdülcebbar, 1417: 689).

Şefaata onlara göre makamın yükseltilmesidir. Ancak bu da günahkârlar için geçerli değildir. Nitekim Kadı Abdülcebâr şöyle der: “şefaatin faydası, şefaatte bulunan derecesini yükseltmek ve kendisi için şefaatte bulunulan kimsenin makamını göstermektir” (Kadı Abdülcebâr, 1417: 689).

Mevakıf adlı eserinde İcî şunları kaydetmektedir, Müslümanlar şefaatin varlığı hususunda ittifak halindedirler. Fakat şefaatin kimin için geçerli olduğu konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Şöyle ki ehli hadis, Eş’ariler ve İmamiyye şefaatin büyük günah işleyen Müslümanlar için geçerli olduğunu söylemişlerdir. Mu’tezile ise onun ita-atkâr olan Müslümanların cennetteki derecelerini yükseltmek için olduğunu ileri sürmüştür. (Öyle bir gündün korkun ki, o gün kimse başkası için bir şey ödeyemez; hiç kimseden şefaata kabul olunmaz, hiçbir kimsenin yerine başkası kabul edilmez; onlara asla yardım da yapılmaz) (2/Bakara, 48); (Rabbimiz! Sen kimi ateşe sokarsan hiç şüphe yok onu rezil etmiş olursun. Zalimlerin hiç yardımcıları yoktur) (3/Âl-i İmrân, 192), (Onlar Allah’ın razı olduklarından başkasına şefaata edemezler ve Allah korkusundan titrerler!) (21/Enbiyâ, 28). Ayetlerinden yola çıkarak şefaatin günahkârlar için geçerli olmadığını söylemişlerdir (El-İcî, 1977: 381,382).

Kadı Abdülcebâr (*Hakkında azap hükmü kesinleşmiş kimseyi, sonuça ateşi boylayacak olanı sen mi kurtaracaksın?*) (39/Zümer, 19). Ayetini delil göstererek cehenneme girecek olan kulun bir daha çıkmayacağını iddia etmiştir. Bu ayetin fâcir ve fasık kullar hakkında indiği kabul edilirse onların akıbetlerinin böyle olması gerekir. Yine bu ayet peygamberin onlar için şefaatte bulunmayacağını da gösterir. Zira ayet açık bir şekilde onların cehennemden çıkmayacaklarını ifade eder (Kadı Abdülcebâr, 1417: 689-691). Bu konuyla ilgili Müfid şöyle demektedir: “Şefaatin olacağını söyleyenler, peygamberin onları kurtaracağını söylemezler. Onlar ancak Allah’ın onları Peygamber ve ailesi hatırına kurtaracağını söylerler. Buna ilaveten ayette kâfirler kastedilmiştir ki Müslümanlara göre peygamber onlar için şefaatte bulunmayacaktır. Mu’tezilenin delil olarak kullandıkları diğer ayetler ise o ayetlerin kafirler hakkında olduğunu söyleyerek cevap verilmiştir. Dolayısıyla peygamber ve ehli beytin

şefaatte bulunacaklarını vurgulayan nasları dikkate alarak o ayetleri kafirlere hamletmek gerekmektedir” (eş-Şerif el-Murtada, 1413: 50)

Kurtubî (*Yaklaşan gün konusunda onları uyar; çünkü dehşet içinde yutkunurlarken yürekleri ağızlarına gelmiş olacak; zalimlerin ne bir dostu ne de sözü dinlenir bir şefaatchisi olacaktır*) (23/Mü'minün, 18). Bu ayetin tefsirinde şöyle söyler: “Bu ayette müminler değil kafirler kastedilmiştir. Nitekim ayetlerin muradının bu yönde olduğunu doğrulayan çok sayıda haber vardır. Öyle ki Allah, şefaatin bazıları için geçerli ve bazıları için de geçerli olmadığını söylemiştir. Nitekim O, kafirler hakkında şöyle buyurur (*Artık şefaatchilerin şefaati onlara fayda vermez*) (74/Müddessir, 48), (*Allah onların önlerindeki de arkalarındaki de (bildiklerini de bilmediklerini de) bilir. Onlar Allah'ın razı olduklarından başkasına şefaate edemezler ve Allah korkusundan titrerler!*) (21/Enbiyâ, 28). Böylece bildik ki şefaate ancak müminlere yarayacaktır. Zira bu ayetler Allah'ın izin verdiği kimselerin şefaatinin ikrar eder” (El-Kurtubî, 1423: 1/347).

Şeyh Saduk şunları kaydetmektedir “Günahkârlar işledikleri günahlardan dolayı iman dairesinden çıkmazlar. Özellikle pişmanlık duyarlarsa durum böyledir” (es-Saduk, 1384: 419). Nitekim Muhammed b. Ebî Umeyir, İmam Musa b. Cafer'in “Babam ve dedelerim Ali'den şöyle rivayet etmiştir: Resulullah'ın “şefaatin ümmetinden olup da büyük günah işleyenler içidir.” dediğini işittim. İhsan ehli ise buna ihtiyaç duymaz, daha sonra şöyle dedi: “İşlediği sevaptan hoşnut ve günahattan üzgün olan kimse mümindir, nitekim günahlardan dolayı pişman olan da mümin değildir ki onun için şefaate yoktur.” Söylediğini aktarır (es-Saduk, 1384: 419).

Şefaate konusundaki bu iki fırkanın yukarıda aktarılan ifadelerden hareketle açık olarak anlaşılır ki Şiâ, peygamber ve ehlinin günahkarları ateşten kurtarmak için sadır olan şefaati kabul ederler. Bu hususta Eş'arî ve ehli hadis onlar gibi inanmışlardır. Mu'tezile ise bu düşüncüyü reddederek şefaatin günahkârlar için değil itaathkarların derecelerini yükseltmek için olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Şiiilerin ve Mu'tezililerin görüşlerini incelediğimizde bu konuda iki mezhebin tamamen farklılaştığını görüyoruz. Bu konuda iki

grup arasında herhangi bir etkileşimin olmadığını fark ettim.

5. İhbât Meselesindeki İhtilâfları

Kelâmcılarda ihbât, sonraki amelin önceki ameli boşa çıkarması ve neticesini silmesidir. Öyle ki sevap nasıl masiyeti gideriyorsa mâsiyet de sevap türünden olan ameli silebilir. Söz konusu bu mesele İmâmiyye ile Mu'tezilenin ihtilâfa düştükleri bir diğer meseledir. Mu'tezileye göre bir insan hayatı boyunca Allahı ibâdet edip iyi ameller yaptıktan sonra fakihlerin büyük günah olarak adlandırdıkları günahların birini işlerse önceki amelleri hiç olacaktır. Hariciler de bu konuda Mu'tezile ile aynı fikirde olmuşlardır (Cahız, 1402: 22).

Hatta bundan öte Hariciler büyük günahı işleyenin kafir olduğunu iddia etmiş, bu nedenle Hz. Ali'nin kafir olduğunu söylemişlerdir. Zira onlara göre Hz. Ali, Muaviye ile savaştığı esnada tahkim konusunu kabul ederek büyük bir günah işlemiş oldu (El-Hasanî, t.y.: 215).

Mu'tezile ihbâtı kabul etse de nasıl olacağı konusunda ihtilafa düşmüştür. Bazılar "büyük günah, az olan sevabın tamamını giderir ki o sevabın büyük günahın sonucuna etkisi olmaz" (Cahız, 1402: 22) demiştir. Söz konusu bu görüş Ebû Ali el-Cübbâî'den rivayet edilir. Onlardan bir grup da "büyük günah, az olan sevabı düşürür fakat sevabın da o günahın sonuçları üzerine etkisi olur. Kul da etkiye göre cezalandırılır" (Cahız, 1402: 22) demiştir. Bu görüş Ebû Haşim'e de isnat edilir. Kimileri de "sonradan işlenen günahın az olmasına bakılmaksızın önceki amellerin tamamını düşürür" (Cahız, 1402: 22) demiştir. Hatta denmiştir ki: Mu'tezilenin cumhuruna göre sadece bir büyük günah bütün amellerin düşmesi için yeterlidir.

Mu'tezile bu husustaki görüşlerinin doğru olduğunu göstermek için (*Sana ve senden öncekilere şöyle vahyedildi: Eğer Allah'a ortak koşarsan bilmiş ol ki yaptıkların boşa gidecek ve mutlaka hüsrana uğrayanlardan olacaksın*) (39/Zümer, 65) gibi dinî nasları delil olarak göstermişlerdir. Şiiler de onarla cevaben: "Bu ayetlerde Mu'tezilenin kabul ettiği ihbât kastedilmemiştir (Tusî, 1407: 303-304; el-Hasanî, t.y.:

217). Çünkü ayetler mürtet ve müşrik olanlar hakkındadır. Öyle ki bütün müslümanlar şirkin ve küfür namelerinin amelleri ihbât edeceğini kabul ederler” (Tusî, 1407: 303-304; el-Hasanî, t.y.: 217) Nasirüddin et-Tûsî demiştir ki: “İhbât zulüm olduğundan ve “Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu (karşılığını) görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu (karşılığını) görür” (99/Zilzâl, 7-8) ayetinden dolayı geçersizdir” (Tusî, 1407: 303-304; el-Hasanî, t.y.: 217). Müfid de *Makalât* adlı eserinde bu görüşü tercih etmiştir (El-Müfid, 1414: 57).

İmâmiyye Şiası bu ayetinden dolayı İhbât'ın olmayacağını kabul etmektedir. Buna ilaveten onlara göre ihbât va'd ve vaid'in yerine getirilmesine terstir. Öyle ki Allah, itaatkarları ödüllendireceğine ve isyankârları cezalandıracağına söz vermiştir. İhbât ise bunun aksini gerektirmektedir. Nitekim bu hem Mu'tezilenin va'd ve vaid ilkesine aykırıdır hem de Allah'a zulüm nispet edilmesine sebep olur. Zira hem iyi hem kötü amel yapan biri günahları iyiliklerinden fazla olduğu için iyilik yapmamış gibi olacaktır. Aynı şekilde iyilikleri çok ise hiç günah işlememiş gibi olacaktır. İki amel eşitlendiğinde ise sanki hiç amel yapmamış olur!

Yani ihbâtı reddetmek günahkârın günahlarından dolayı cezalandırılacağını, itaatkarın iyiliklerinden dolayı ödüllendirileceğini söylemektir. Ayrıca ihbât, İslam'dan dönme, sevaba şirk katma, Allah yolundan geri çevirme, peygambere karşı çıkma, peygamberleri öldürme, iyiliği emredenleri öldürme ve peygambere ahaksızca davranma gibi nadir durumlarda geçerli olduğu kabul edilmiştir (Tusî, 1407: 303-304; el-Hasanî, t.y.: 217).

Kadı şunları kaydetmektedir “Büyük günah işleyenin iki ismi ve iki hükmün arasında bir hükmü vardır. Ona kafir denmediği gibi mümin de denmez. Bu nedenle hükmü de onları gibi olmaz. Söz konusu bu hüküm meseleye menzile beyni'l-menzileteyn adını kazandırmıştır. Çünkü büyük günah işleyen bu iki menzilin arasında bir menzildedir (Kadı Abdulcebbâr, 1417: 697). Buna benzer bir şekilde de Vasıl b. Atâ şöyle der: “İman birtakım özelliklerden ibarettir ki bu özellikler bir insanda bütünüyle bulunduğunda ona mümin denir. Büyük günah işleyen ise o özelliklerin tamamını kendinde buldurmamış olur. Dolayısıyla ona ne mümin denir ne de kafir.

Çünkü o Allah ve resulüne inanıyordur. Bu durumda ona Müslüman denmesi doğru olur. Böylece onu zimmilerden ayırmak mümkün olur” (Kadı Abdulcebbar, 1417: 697). Vasil sözlerine şöyle ilavede bulunur “Büyük günah işleyenler sonsuza dek cehennemde kalacaklar” (Kadı Abdulcebbar, 1417: 675-678). Mu’tezilenin tamamı da ona bu düşüncede ortak olmuştur. Mu’tezilenin günahkârların işledikleri günah kadar cezalandırılacaklarını ve sonsuza dek cehennemde kalmanın sadece Vasil b. Atâ’nın görüşü olduğunu iddia etmiştir (El-İcî, 1977: 336). Durum ne olursa olsun, Mu’tezile bu ilkeyi ispatlamak için, imanın tasdik ve amelden ibaret olduğuna dikkat çekmiştir. Öyle ki amel olmazsa imanın oluşturucu şartı eksilir ki bu sebeple mümin olmaz. Nitekim Müslümanların icmasından dolayı da kafir olmaz. Muhtemelen ona sadece dünyevi muamelattan dolayı Müslüman demişlerdir. Oysa onların iman tanımlarına göre o kimse Müslüman değildir (Kadı Abdulcebbar, 1417: 222, 697).

Şiiler ise, büyük günah işleyen, günahın türü ne olursa olsun, günahattan ötürü imandan sapmayacağını ileri sürmüşlerdir. Çünkü Şiilerin çoğuna göre iman ancak kalptedir. Bu nedenle isyankârlar küfür ve şirke bulaşmadıkları sürece imandan sapmış olmazlar (el-Hillî, 1426: 143-144).

Özet olarak Şia ve Mu’tezileye göre büyük günah işleyen tövbe etmediği müddetçe azabı hak etmiş olur. Ancak Mu’tezile onun cehennemde sonsuza dek kalacağını söyler. Şia ise cehennemde sonsuza dek ancak kafirlerin kalacağını ileri sürer. Öyle ki el-Hillî şöyle demektedir “İmâmiyye, cehennemde sonsuza dek kalma tehdidinin kafirlere yönelik olduğu hususunda ittifak halindedir” (el-Hillî, 1426: 265).

6. Vaid Sözü'nün Gerektirdiği Sonuç Konusundaki İhtilâf

Mu’tezile’de meşhur olan, günahkarın günahlarının bağışlanmamasıdır. Çünkü tehdit ve uyarının sonucu tıpkı müjdenin sonucu gibi kaçınılmazdır. Kadı’ya göre bu görüş Bağdat Mu’tezilesinin görüşüdür. Kadı şöyle demiştir: “Bil ki, Bağdatlı arkadaşlarımız

Allah'a günahkarları hak ettikleri şekilde cezalandırmayı vacip kılmıştır. Onlar şöyle demişlerdir: "onların bağışlaması caiz değildir." Böylece onlarda cezalandırmak ödüllendirmekten daha üstün olmuştur. Çünkü onlara göre ödüllendirmek cömertlikten dolayı iken cezalandırmak gerçekleşmesi gereken bir sonuçtur" (Kadı Abdulcebbar, 1417: 697).

Şiiler ise tövbe etmeden vefat eden günahkarın günahlarının bağışlanabileceğini söylemişlerdir. Buna eş-Şerif el-Murtaza şu ayeti delil olarak getirmiştir (*Senden, iyilik yerine bir an önce kötülüğün gelmesini istiyorlar. Oysa onlardan önce nice benzerleri gelip geçmiştir. Şüphesiz rabbın insanları zulümlerine rağmen bağışlayandır. Şüphesiz rabbinin azabı da çok çetindir*) (13/Ra'd, 6). O demiştir ki: "Bu ayet kible ehli olan günahkarların günahlarının bağışlanmasının mümkün olduğunu gösterir. Çünkü Allah, kullarını zalim oldukları halde onları bağışlayabileceğini bildiriyor. Öyle ki ayette yer alan "zulümlerine rağmen" ifadesi hale işaretidir. Bu durumda mana tıpkı şu söz gibi olur: ben onu bütün kötülüklerini rağmen seviyorum" (El-Hairî el-Tahrânî, 1337: 6/77; es-Saduk, 1384: 217-218).

Şiilerin bu meseleye dönük görüşlerinin böyle olduğunu birçok metin göstermektedir. Örneğin İmam Sâdık'tan şöyle rivayet edilir: "Allah'ın resulü demiştir ki: "Her kim ki Allah ona iyi bir amelinden dolayı ödüllendireceğini söylese Allah ona ödülünü verecektir. Yine o, birini yaptığı günahlardan dolayı uyardıysa uyarısını yerine getirmekte özgürdür" (es-Saduk, 1384: 217-218).

Yine bu yönde İbrahim b. Abbas'tan şöyle bir rivayet aktarılır, İmam Rıza'nın meclisinde oturup Mu'tezilenin büyük günahlar hakkındaki görüşlerini müzakere ediyorduk, İmam Rıza da şöyle dedi "Ebu Adullah es-Sâdık demiştir (es-Saduk, 1384: 217-218). ki: Kur'an Mu'tezilenin görüşünü tasvip etmez. Allah şöyle buyurmaktadır: "*Şüphesiz rabbın insanları zulümlerine rağmen bağışlayandır*" (13/Ra'd, 6). Nitekim Muhammed b. Ömer'den rivayet edilir ki Musâ b. Ca'fer şöyle demiştir: "Cehennemde sonsuza dek sadece küfür, inkâr, şirk ve dalalet ehli kalır" (es-Saduk, 1384: 217-218).

Sonuç

İki fırka arasındaki farklı inanç ilkelerinin tahlil edilmesiyle açığa çıkmıştır ki bu iki fırka tevhid ve adalet ilkelerinde ortak fikir- lere sahibi olduklarına ve ilahi adalet ilkesinde ortak oldukları için her ikisine de adliye adı verilir. Fakat söz konusu iki fırka nübüvvet, imamet, vaid, büyük günah işleyeninin durumu ve ismet konularında birbirinden ayrılmaktadır. Aralarındaki yakınlık ve uzaklık bilgi edinme kaynaklarından mütevellittir. Şöyle ki bu iki fırka kesin bilgi edinmek için akıl ve nassa başvurmuştur. Dolayısıyla nasslardan elde edilen bilgiler bu iki fırkayı birbirine yakınlaştırmıştır. Onlar Kur'an, Hz. Peygamberin hadisi ve bazı sahabenin rivayetlerine dayanmaktadır. İhtilafın sebebi ise bilginin ikinci kaynağı olan akıldır. Çünkü akli kullanmak bazı inanç meselelerine dair farklı görüş ve ilkelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İki grup arasındaki farklılıkların çokluğu, her iki grubun birbirinden bağımsızlığının açık bir delilidir. Bunun nedeni, Mu'tezile'nin nasslardan çok fikri bağımsızlığa sahip olmasıdır. Şiiler ise akla dayandığını iddia etmelerine ve önem vermelerine rağmen, gerçekte masum gördükleri imamlarının sözlerinden sapmazlar. Bu durum iki fırkanın benimsedikleri ve ortak yöntem ve metoda bakış açısı konusunda ayrılıklarını göstermektedir.

Kaynaklar

- Ahmed bin Hanbel, *el-Müsned*, Beyrüt: Darulkütübil- İlmiye, 1424.
- Cahız, Emir b. Bahr, *Mecmu'u'r-Resail*, thk. Muhammed Taha el-Haciri, Beyrut: Darü'l-Nahdeti'l-Arabiyye, H. 1402.
- Ebu Zehre, Muhammed, *el-İmamü's-Sadık*, Kahire: Darü'-Fikri'l-'Arabî, , H. 1426.
- El-Îcî, Azdidin Abdurrahman b. Ahmed, *el-Mevâkif*, thk: Abdirrahman, Beyrut, Darü'l-Cil, 1977.
- El-İryanî, Osman, *Hayru'l-Kelayid Şerhu Cevahiru'l-'Akaid*, Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiye, H. 1424.
- El-Bûğisî, Kemaluddin Nureddin, *el-'akidetü'l-İslamiyye ve'l-Kadaya el-Hilafiye 'inde Ulemai'l-Kelam*, Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, H. 1391.
- El-Cürcani, Ali b. Muhammed, *Şerhü'l-Mevakif*, İstanbul: Menşürat Süheyb, (t.y).

- El-Eş'ari, Ali b. İsmail, Ebi'l-Hasan, *Makalatü'l-İslamiyyîn*, Thk. Muhammed Mu-
hiddin Abulhamid, Beyrut: el-Mektabtü'l-Asriyye, , H. 1420.
- El-Gaffar, *el-Küleyni ve'l-Kâfi*, Tahran: Müessesetü'n-Neşri'l-İslamî, H. 1416.
- El-Geravi, Muhammed, *el-İcma'*, Risaletü't-Takrib Dergisi, kahira: Daru't-Takrib,
Nisan, H. 1441.
- El-Hairî el-Tahrânî, Mir Seyyid Ali, *Tefsirü Muktanayati'd-Durar*, Tahran: Darü'l-
Kutubi'l-İslamiyye, H. 1337.
- El-Hasanî, Haşim Maruf, *eş-Şi'a Beyne'l-Eşa'ira ve'l-Mu'tezile*, Kahire: Darü's-Se-
lam, 1.b, (t.y).
-
- El-Hilli, Alhasan b. Yusuf b. Almutahhar, *Keşfü'l-Mürad fi Şerh Tecridül-İ'tikat*,
thk. Hasan Zade el-Amili, Kum: Müessesetül-Neşiril-İslami, 1417.
-
- El-Kandûzî, Süleymân b. İbrâhîm el-Hanefî, *Yenâbî'ü'l-Mevedde*, thk: Seyyid Ali
Cemâl el-Hasanî, Beyrut: Darü'l-Üsve li't-Tibaâ ve'n-Neşr, H. 1416.
- El-Kayravanî, Abdullah bin Ebi Zeyd, *en-Nüketü'l-Müfide fi Şerhi'l-Hutbeti ve'l-
'Akide*, thk. el-Milyudî bin Cum'a, Beyrut: Müessesetü'l-Me'arif, (t.y).
- El-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an*, thk. Haşim Se-
mir, Riyad: Daru 'Aleml-İ-Kutub, H. 1423.
- El-Lakkanî, Burhanuddin İbrahim, *Hidayetü'l-Mürid Licevheret't-Tevhid*, thk. Mer-
van Hüseyin, Dimaşk: Darü'l-Basâir, (t.y).
- El-Meclisî. *Ravzatü'l-Müttakin*, thk. Namka, Tahran: el-Matbâtü'l-İlmiyye, (t.y).
- El-Müfid, Muhammed b. el-Numân. *Evailü'l-Makalat*, thk: İbrahim el-Ensari,
Beyrut: Dârü'l Müfid, 1414.
- Er-Razi, İzzeddin Muhammed b. Ebi Bekr, *Derecü'l-Me'ali Şerhu Bedû'l-Emani*,
thk, Mecdi Gassan, Berut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekafiye, H. 1432.
- Es-Saduk, Muhammed b. Ali b. Babeveyh, *et-tevhid*, Tahrân: Mektebetü-Saduk,
H.1384.
- Eş-Şerif el-Murtada, Ali b. Hussein b. Musa, *el-Fusulu'l-Muhtare mine'l-'Uyun
ve'l-Mehasin*, Tahran: El-Mutemer el-'Aleml, H. 1413.
- Et-Tilmisanî, Şerefuddin Abdullah b. Muhammed Er-Razi, *Şerhu Me'alimi
Usuli'd-Din*, thk. Nezar bin Ali, Amman: Daru'l-Feth, H. 1431.
- İbn Ebi Hadid, *Şerhü Nehcil-Belâğa*, thk: Muhammed Abul-Fadıl İbrahim, Betrüt:
Darul-Cebel, H. 1416.

Kadı Abdulcebbar, *et-tefsirü'l Kebir*, thk. Hizr Muhammed, Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, H. 1430.

Kadı Abdülcebbar, *el-Muğni fi Ebvabi't-Tevhid ve'l-Adil*, thk. Muhammed Mustafa Hilmi, Kahire: Ed-Daru'l-Asriye, (t.y).

Kadı Abdülcebbar, *Şerhü'l-Usuli'l-Hamse*, thk. Abdulkerim Osman, Kahire: Mektebetü'v-Vehbe, H. 1417.

Tusî, Muhammed b. el-Hasan, *Talhisu's-Şafi*, thk. Hüseyin Bahru'l-Ulum, Tahran: Müsesetü Matbu'at el-Muhibbin, H. 1382.

Tusî, *Tecridü'l-İ'tikad*, thk. Muhammed el-Celali, (M.y): Mektebü'l-İ'lami'l-İslamî, H. 1407.
